

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ ԵՎ

ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՆՉԱՓԱՅԱՍՆԵՐԻ ԳՈՐԾԵՐՈՎ ՊԱՇՏՊԱՆԻ ԵՎ ՕՐԻՆԱԿԱՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑՉԻ ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆԸ

Սամվել ԴԻԼԲԱՆԴՅԱՆ

ԵՊՅ քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի վարիչ, իրավ. գիտ. թեկնածու, դոցենտ

Քրեական դատավարությունում անչափահասների իրավունքների ու օրինական շահերի պաշտպանության համակարգի կարևոր բաղադրատարր է որակյալ իրավաբանական օգնություն ստանալը: ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 69-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Քրեական գործով վարույթին պաշտպանի մասնակցությունը պարտադիր է, երբ...5) հանցանքը կատարելու պահին կասկածյալը կամ մեղադրյալն անչափահաս է...»: Համանման դրույթ առկա է նաև այլ պետությունների օրենսդրությունում: Այսպես՝ ՌԴ քր. դատ. օր.-ի 51-րդ հոդվածի 1-ին մասում սահմանված է. «Պաշտպանի մասնակցությունը քրեական դատավարությանը պարտադիր է, եթե... 2) կասկածյալը, մեղադրյալը անչափահաս է»:

Հարկ է նշել, որ խորհրդային ժամանակաշրջանում ևս անչափահաս կասկածյալին, մեղադրյալին պարտադիր կարգով պաշտպան տրամադրելու հարցը որոշվում էր նույն կերպ, ինչպես հիմա: Այսպես՝ Հայկական ԽՍՀ քր. դատ. օր.-ի 45-րդ հոդվածի 1-ին մասում ասվում էր. «Պաշտպանի ներկայությունը գործի դատական քննության ժամանակ պարտադիր է... 3) անչափահասների հանցագործություններին առնչվող գործերում»: Ըստ այդմ՝ կարող ենք խոսել այդ հարցի կապակցությամբ քրեադատավարական օրենսդրության մեջ առկա իրավահաջորդության մասին: Հաշվի առնելով այն, որ այդպիսի իրավահա-

ջորդությունը լիովին համապատասխանում է ժողովրդավարական իդեալներին, այն պետք է ընդունելի համարել նաև Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության համար: Անչափահաս կասկածյալին, մեղադրյալին պարտադիր կերպով պաշտպան տրամադրելը երաշխավորում է նրա իրավունքների ու օրինական շահերի պաշտպանությունը: Դա երաշխավորում է նաև քննիչի և պաշտոնատար այլ անձանց կողմից անչափահասին բարձր որակավորմամբ պաշտպանի ծառայություններից հրաժարվելուն հարկադրելուց: Չէ՞ որ լիովին ակնհայտ է, որ հոգեպես դեռևս բավականաչափ չզարգացած անչափահասը թույլ է նաև կամքի ուժով, ինչը հնարավորություն է ստեղծում նրա վրա ազդեցություն գործելու, որից երբեմն կարող են օգտվել իրավապահական մարմինների անբարեխիղճ պաշտոնատար անձինք՝ ի վնաս անչափահասի իրավունքների և օրինական շահերի:

Պաշտպանի պարտադիր մասնակցությունը քրեական դատավարությանը կասկածյալների, մեղադրյալների իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության կարևոր երաշխիք է քրեական դատավարությունում: Այս առումով նշյալ խնդրին մվիրվել են բազմաթիվ հրապարակումներ¹: Ընդ որում՝ առանձնահատուկ ուշադրություն է դարձվել անչափահաս կասկածյալին, մեղադրյալին պարտադիր կերպով պաշտպան հատկացնելուն: Դա պայմանավորված է այն բանով, որ անչափահասները դասվում են այն անձանց խմբին, որոնք ավելի շատ կարիք ունեն որակյալ իրավաբանական օգնության, ինչպիսին պրոֆեսիոնալ փաստաբանի օգնությունն

է: Ընդ որում՝ նմանօրինակ օգնություն ցուցաբերելու հարցում կարևոր է այն պահը, երբ անչափահաս կասկածյալը, մեղադրյալը կարող են օգտվել դրանից: Այսպես՝ համաձայն ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 69-րդ հոդվածի 2-րդ մասի՝ «Քրեական գործով վարույթին պաշտպանի մասնակցությունը պարտադիր է... 2) համապատասխանաբար՝ կասկածյալին ձեռքակալման մասին քրեական հետապնդման մարմնի որոշումը, ձեռքակալման արձանագրությունը կամ խափանման միջոց ընտրելու մասին որոշումը հայտարարելու կամ մեղադրանք առաջադրելու պահից՝ սույն հոդվածի առաջին մասի 2-րդ, 4-րդ, 5-րդ կետերով նախատեսված դեպքերում»: Համանման դրույթ կա նաև Ռուսաստանի քրեադատավարական օրենսդրությունում: Համաձայն ՌԴ քր. դատ. օր.-ի 48-րդ հոդվածի 3-րդ մասի՝ «պաշտպանը մասնակցում է քրեական գործին»:

1) անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշում կայացնելու պահից սկսած՝ բացառությամբ սույն հոդվածի 2-5 կետերով նախատեսված դեպքերի:

2) կոնկրետ անձի նկատմամբ քրեական գործ հարուցելու պահից սկսած:

3) հանցագործություն կատարելու մեջ կասկածվող անձին փաստացի ձեռքակալելու պահից սկսած՝

ա) սույն Օրենսգրքի 91-րդ և 92-րդ հոդվածներով նախատեսված դեպքերում,

բ) նրա նկատմամբ սույն Օրենսգրքի 100-րդ հոդվածի համաձայն որպես խափանման միջոց կալանավորումը կիրառելու դեպքում:

3.1) սույն Օրենսգրքի 223.1-րդ հոդվածով սահմանված կարգով հանցագործության մեջ կասկածվելու մասին ծանուցում հանձնելու պահից սկսած:

4) հանցագործության մեջ կասկածվող անձին դատահոգեբուժական փորձաքննություն անցկացնելու որոշման մասին իրազեկելու պահից սկսած:

5) հանցագործության մեջ կասկածվող անձի իրավունքներին ու ազատություններին

րին առնչվող դատավարական հարկադրանքի այլ միջոցների կամ այլ դատավարական գործողությունների կիրառման պահից սկսած»:

Այս նորմերի համադրումը թույլ է տալիս նկատելու, որ, իհարկե, օրենքում ամրագրված այն նորմը, որտեղ ասվում է, որ պաշտպան տրամադրվում է քրեական գործ հարուցելու պահից, ավելի է համապատասխանում մարդու և քաղաքացու իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության սկզբունքին: Ուստի, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում համանման նորմ ներառելը միանգամայն տեղին կլիներ: Մասնավորապես, ՀՀ քր. դատ. օր.-ում պետք է միանշանակորեն սահմանվի, որ անչափահասին պաշտպան է տրամադրվում նաև նրա նկատմամբ քրեական գործ հարուցելու պահից կամ նրա նկատմամբ քրեադատավարական հարկադրանք կիրառելու պահից:

Ի դեմս պրոֆեսիոնալ փաստաբանի՝ պաշտպանի մասնակցությունը անչափահաս կասկածյալների, մեղադրյալների իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության կարևոր երաշխիք է: Դրան իրավաբանական գրականությունում առանձնահատուկ ուշադրություն են դարձրել²: Պաշտպանի պարտադիր մասնակցությունը քննության վաղ փուլերին կանխում է անչափահասի նկատմամբ իրավապահպան մարմինների պաշտոնատար անձանց կողմից կամայականության հնարավորությունը: Փաստաբանի օգնությունը անչափահասին հատկապես արժեքավոր է այն պատճառով, որ որակյալ է, ինչը թույլ է տալիս արդյունավետ դիմագրավել մեղադրանքի կողմին, որը մասնավորապես ներկայացնում է պրոֆեսիոնալ իրավաբան պետական մեղադրողը: Դրանով իսկ ստեղծվում են պայմաններ մրցակցային սկզբունքի գործողության համար, երբ կողմերն օրենքով օժտված են լինում իրենց դիրքորոշումները պաշտպանելու հավասար միջոցներով: Անչափահասների խոցելիությունը՝ պայմանավորված նրանց տա-

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ ԵՎ

ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

րիքով, պատճառ է դարձել, որ օրենսդիրն անհրաժեշտ համարի առավելագույնս ամրապնդելու նրանց դատավարական վիճակը: Դա հնարավոր է դարձել անչափահասներից պարտադիր կերպով պաշտպանփաստաբաններ տրամադրելու շնորհիվ: Այդպիսով հնարավոր է դարձել ոչ միայն չեզոքացնել անչափահասների անտեղի, բայց և հավանական հուզական բռնկումները, այլև պայմաններ ստեղծել իրավաբանորեն զրագետ պաշտպանություն կառուցելու համար:

Ս. Վ. Տետյուևը իրավացիորեն նշում է. «Պաշտպանի գործունեությունը կարևոր տեղ է գրավում անչափահասների պաշտպանության իրավունքի դատավարական երաշխիքների համակարգում, քանզի նրանց անձնային հոգեֆիզիկական առանձնահատկությունները հաճախ առաջ են բերում պասիվ դիրքորոշում դատավարության ընթացքում, անտարբեր վերաբերմունք սեփական շահերի պաշտպանության նկատմամբ, դրան հաճախ ավելանում են կեղծ ռոմանտիկան, չափահաս և անկախ երևալու ծգտումը, ինչը երբեմն ապակողմնորոշում է քննիչին և կարող է հանգեցնել դեռահասների օրինական շահերը ոտնահարող ոչ ճիշտ որոշումների»³:

Անչափահաս կասկածյալի, մեղադրյալի պաշտպանության առանձնահատկությունը քրեական դատավարության մինչդատական փուլերում այն է, որ նա իրավունք ունի իր իրավունքներն ու շահերը ներկայացնելու և օրինական ներկայացուցչի, և պաշտպանփաստաբանի միջոցով: Իրավացի է Ե. Վ. Գորբաչովան, երբ գրում է. «Ընդհանուր առմամբ անչափահասների գործով հանցագործությունների քննության ժամանակակից տարբերակը արտացոլում է «դասական» քննության համընդհանուր առանձնահատկությունը՝ ապահովելու անչափահաս մեղադրյալի պարտադիր պաշտպանությունը և կրկնակի ներկա-

յացվածությունը (պաշտպան և օրինական ներկայացուցիչ)»⁴: Քննության մասն տարբերակը, ինչպես երևում է, արդարացրել է իրեն որպես անչափահաս մեղադրյալի, կասկածյալի իրավունքների և օրինական շահերի երաշխիք: Այն կրկնակի երաշխիք է անչափահասի համար իր նկատմամբ իրավապահպան մարմինների պաշտոնատար անձանց հնարավոր չարաշահումներից:

Անչափահաս մեղադրյալների, կասկածյալների իրավունքների և օրինական շահերի մասնօրինակ «կրկնակի» երաշխիքի օգտակարությունն անվիճելի է: Սակայն իրականում ծագում են որոշ դժվարություններ առանձին դատավարական գործողությունների ժամանակ պաշտպանության ընդհանուր տակտիկան ընտրելիս: Չէ՞ որ անչափահասի և նրա օրինական ներկայացուցչի միջև կարող են ծագել որոշ տարածայնություններ այն հարցում, թե ինչ դիրքորոշում որդեգրել պաշտպանությունն իրականացնելիս: Այդ դեպքում փաստաբան-պաշտպանի համար ստեղծվում է դժվարին իրավիճակ. համաձայնե՞լ անչափահաս կասկածյալի, մեղադրյալի կամ նրա օրինական ներկայացուցչի կարծիքի հետ, թե՞ ընտրել և պաշտպանել սեփական տեսակետը, որը, նրա կարծիքով, ավելի գերադասելի է անչափահասի համար: Չէ՞ որ ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 73-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ «պաշտպանն իրավունք չունի կատարել պաշտպանյալի շահերին հակասող որևէ գործողություն», սակայն կարող է պատահել այնպես, որ ընտրված և պաշտպանին առաջարկված դիրքորոշումը գործի ի վնաս իր պաշտպանյալի: Այդ դեպքում նա կարող է արդյոք պաշտպանության ուրիշ տակտիկա ընտրել, որը տարբերվի այն մեկից, որ նրան առաջարկում է անչափահասի պաշտպանյալը կամ նրա օրինական ներկայացուցիչը: Կարծում ենք՝ այդ, փաստաբան-պաշտպանը կարող է այլ դիրքորոշում ունենալ, քան պաշտպանյալն ու նրա օրինական ներկայացուցիչը, եթե կարծում է, որ նրանց դիրքորոշումը սխալ է և տանում է իր պաշտ-

պանյալի վիճակի վատթարացման⁶: Սակայն նա պարտադիր պետք է ձեռնարկի բոլոր միջոցները, որպեսզի դրանում համոզի իր անչափահաս պաշտպանյալին և նրա օրինական ներկայացուցչին: Հայաստանի Հանրապետության քրեադատավարական իրավունքի վերոնշյալ նորմի ձևակերպումը նման հնարավորություն է տալիս փաստաբան-պաշտպանին: Ուստի իրավակիրառ պրակտիկան նորմատիվ հիմք ունի փաստաբանի կողմից անչափահաս պաշտպանյալի իրավունքների և օրինական շահերի արդյունավետ պաշտպանություն իրականացնելու համար:

Պաշտպանական տակտիկա ընտրելիս որոշակի ազատության առկայությունը չի բացառում, որ փաստաբան-պաշտպանը պետք է համաձայնեցնի իր դիրքորոշումը պաշտպանյալի՝ անչափահաս կասկածյալի, մեղադրյալի և նրա օրինական ներկայացուցչի դիրքորոշման հետ: Դա անհրաժեշտ է, որպեսզի պաշտպանությունը իրականացվի արդյունավետ, և դրա շնորհիվ հնարավոր լինի հասնել ցանկալի արդյունքի: Փաստաբանը պարտավոր է տեղեկացնել իր անչափահաս պաշտպանյալին և նրա օրինական ներկայացուցչին նրանց որդեգրած դիրքորոշման բոլոր հնարավոր բացասական հետևանքների մասին և միջոցներ ձեռնարկել, որպեսզի վերանայեն այդ դիրքորոշումը՝ փոխարինելով այն իրենց ավելի ձեռնտու դիրքորոշմամբ: Եթե դա նրան չի հաջողվում, նա իրավունք ունի իրավիճակից ելնելով կամ համաձայնել իր պաշտպանյալի դիրքորոշման հետ՝ ենթարկվելով նրա կամքին և համարելով դա նրա շահերին չհակասող, կամ առաջ տանել սեփական դիրքորոշումը, որը կհամապատասխանի անչափահաս կասկածյալի, մեղադրյալի շահերին՝ թեկուզև հակասելով սեփական շահերին:

Օրինական ներկայացուցչի կարգավիճակն ու նշանակությունը վաղուց արդեն իրավաբանների ուշադրության կենտրոնում են⁶: Ներկայումս անչափահաս օրինական ներկայացուցչի հիմնախնդիրները քրեա-

կան դատավարությունում չեն կորցրել իրենց հրատապությունը⁷: Կասկած չկա, որ օրինական ներկայացուցիչը քրեական դատավարության մասնակից է, որը երաշխավորում է անչափահասների իրավունքների ու օրինական շահերի պաշտպանությունը: Այդ երաշխիքը ապահովվում է շնորհիվ այն բանի, որ օրինական ներկայացուցիչը, անչափահասի մոտ առանձնահատուկ, վստահելի հարաբերություններ ձեռք բերելով, իմանալով նրա յուրահատկությունները, կարող է բավականին արդյունավետորեն նպաստել նրա իրավունքների ու ազատությունների իրացմանը: Ըստ այդմ, օրինական ներկայացուցչին պետք է դիտել անչափահասների իրավունքների ու օրինական շահերի պաշտպանության համակարգի կարևորագույն տարրերից մեկը քրեական դատավարությունում: Նրա շնորհիվ իրական է դառնում անչափահասների պաշտպանության հնարավորությունը քրեական դատավարությունում և ապահովվում է կողմերի հավասարության սկզբունքի գործողությունը:

ՌԴ գործող քր. դատ.օր.-ը օրինական ներկայացուցիչներ նախատեսում է միայն կասկածյալի և մեղադրյալի, այլև տուժողի և վկայի համար: Այսպես՝ ՌԴ քր. դատ.օր.-ի 48-րդ հոդվածում նախատեսված է. «Անչափահասների կողմից կատարված հանցագործություններին վերաբերող քրեական գործերում, քրեական գործին պարտադիր կերպով մասնակցելու համար ներգրավվում են նրանց օրինական ներկայացուցիչները սույն Օրենսգրքի 426-րդ և 428-րդ հոդվածներով սահմանված կարգով»: ՌԴ քր. դատ.օր.-ի 45-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ «Այն տուժողների, որոնք անչափահաս են կամ իրենց ֆիզիկական կամ հոգեկան վիճակի պատճառով զրկված են իրենց իրավունքներն ու օրինական շահերը ինքնուրույն պաշտպանելու հնարավորությունից, իրավունքներն ու օրինական շահերը պաշտպանելու նպատակով պարտադիր կարգով քրեական դատավարությունում ներգրավվում են նրանց

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ ԵՎ

ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

օրինական ներկայացուցիչները կամ ներկայացուցիչները»: Իսկ ՌԴ քր. դատ. օր.-ի 280 հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ «անհրաժեշտության դեպքում անչափահաս տուժողների և վկաների հարցաքննությանը մասնակցելու համար, ինչի մասին նշված է սույն հոդվածի առաջին մասում, կանչվում են նաև նրանց օրինական ներկայացուցիչները, որոնք նախագահողի թույլտվությամբ կարող են հարցեր տալ հարցաքննվողին»: Ընդ որում՝ վկայի օրինական ներկայացուցիչը ՌԴ քր. դատ. օր.-ի II բաժնում նշված չէ որպես քրեական դատավարության մասնակից: Թեպետ դա միանգամայն հստակ երևում է վերոնշյալ դրույթից:

Ինչպես տեսնում ենք, օրինական ներկայացուցիչները դիտվում են և՛ որպես քրեական դատավարության մասնակից պաշտպանության կողմից, և՛ որպես քրեական դատավարության մասնակից մեղադրողի կողմից, և՛ նույնիսկ՝ որպես մասնակիցների հատուկ խումբ, որը ներկայացնում է անչափահաս վկաների շահերը: Ընդ որում՝ Ռուսաստանի օրենսդիրը յուրաքանչյուր այդպիսի դեպքում սահմանում է նշյալ օրինական ներկայացուցիչների դատավարական վիճակը: Սակայն եթե համեմատենք նրանց դատավարական վիճակները, ապա կնկատենք, որ նրանք բոլորը օժտված են իրավունքների գրեթե նույն ծավալով, որոնք անհրաժեշտ են իրենց՝ անչափահասների շահերը պաշտպանելու համար, որոնց իրենք ներկայացնում են: Բացի այդ՝ նրանք նույն շրջանակի այն անձինք են, որոնք կարող են հանդես գալ որպես անչափահասների օրինական ներկայացուցիչներ:

Այսպես՝ ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 76-րդ հոդվածի 1-ին մասում սահմանված է. «Տուժողի, քաղաքացիական հայցվորի, կասկածյալի, մեղադրյալի օրինական ներկայացուցիչներ են համարվում նրանց ծնողները,

որդեգորողները, խնամակալները կամ հոգաբարձուները, որոնք քրեական գործով վարույթի ընթացքում ներկայացնում են դատավարության համապատասխան անչափահաս կամ անգործունակ մասնակցի օրինական շահերը: Օրինական ներկայացուցիչ չունենալու դեպքում քրեական վարույթն իրականացնող մարմինը տուժողի, կասկածյալի կամ մեղադրյալի օրինական ներկայացուցիչ է նշանակում խնամակալության և հոգաբարձության մարմնին»:

Ակնհայտ է, որ այդպիսի միանման մոտեցումը պահանջների միասնական համակարգի համար պայմաններ, որոնք պետք է ներկայացվեն քրեական դատավարությանը մասնակցող անչափահասի օրինական ներկայացուցչի կարգավիճակին: Այսինքն՝ ստեղծվում են բարենպաստ պայմաններ քրեական դատավարությունում կողմերի հավասարության սկզբունքի կիրառման համար, որը չի ենթադրում կողմերից որևէ մեկի առավելություն:

Իրոք, չնայած անչափահաս կասկածյալների, մեղադրյալների՝ օրինական ներկայացուցիչների և անչափահաս տուժողների՝ օրինական ներկայացուցիչների, ինչպես նաև անչափահաս վկաների՝ օրինական ներկայացուցիչների միջև առկա բազում առանձնահատկություններին, նրանք բոլորը նման են: Դա միանման մոտեցման հիմքն է, որի համաձայն դիտարկվում է ընդհանրապես անչափահասի դատավարական վիճակը՝ անկախ այն բանից, թե ում է նա ներկայացնում՝ կասկածյալին, մեղադրյալին, տուժողին, վկային¹⁰: Օրինական ներկայացուցչի գլխավոր խնդիրը անչափահասի իրավունքները և օրինական շահերը ներկայացնելն է քրեական դատավարությունում: Այս խնդիրը դրված է օրինական ներկայացուցչի առջև անկախ այն բանից, թե ում է նա ներկայացնում՝ կասկածյալին թե մեղադրյալին, տուժողին, թե վկային: Այս խնդիրը լուծելու անհրաժեշտությունը ենթադրում է, որ բոլոր օրինական ներկայացուցիչները պետք է օժտվեն իրավունքների և պարտականությունների

համանման փաթեթով: Դա անհրաժեշտ է, որպեսզի պահպանվի կողմերի հավասարության սկզբունքը քրեական դատավարությունում: Նաև անչափահասների բոլոր օրինական ներկայացուցիչների համար ընդհանուր է այն անձանց շրջանակը, ովքեր կարող են հանդես գալ որպես այդպիսին: ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 76-րդ հոդվածի 1-ին մասում թվարկված են, թե ովքեր կարող են հանդես գալ որպես անչափահասների օրինական ներկայացուցիչներ: Նշյալ դրույթում Հայաստանի Հանրապետության օրենսդիրը հաստատել է իր հավատարմությունը քրեական դատավարությունում օրինական ներկայացուցչի ընտրության միանման մոտեցմանը, որը պետք է համարել ՀՀ քր. դատ. օր.-ի անվիճելի առավելությունը:

Միանման մոտեցման հիման վրա սահմանվել է իրավունքների շրջանակը, որոնցով օժտվում է օրինական ներկայացուցիչը՝ անկախ այն բանից, թե ում է նա ներկայացնում՝ մեղադրյալին, կասկածյալին, տուժողին թե վկային: Դա չի բացառում օրինական ներկայացուցիչների միջև տարբերությունների առկայությունը քրեական դատավարությունում: Այս մասին է վկայում ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 77-րդ հոդվածի 9-րդ մասը, որտեղ սահմանված է. «Տուժողի, քաղաքացիական հայցվորի, կասկածյալի, մեղադրյալի օրինական ներկայացուցիչն իր իրավունքներից օգտվում և իր վրա դրված պարտականությունները կատարում է անձամբ»: Այսինքն՝ մեղադրյալի օրինական ներկայացուցիչը օգտվում է իր կողմից ներկայացվող մեղադրյալի իրավունքներից, տուժողի օրինական ներկայացուցիչը համապատասխանաբար՝ տուժողի իրավունքներից: Հաշվի առնելով, որ բոլոր այդ մասնակիցներն ունեն տարբեր ծավալի իրավունքներ, ապա օրինական ներկայացուցիչները ևս, որոնք ներկայացնում են այդ մասնակիցներին, օգտվում են համապատասխան ծավալի իրավունքներից: Դրանով իսկ տվյալ օրինական ներկայացուցչի դատավարական վիճակը

կախված է այն բանից, թե քրեական դատավարության որ մասնակցի շահերն է նա ներկայացնում, և իրավունքների շրջանակից, որով օժտված է քրեական դատավարությունում ներկայացվող համապատասխան մասնակիցը: Օրինական ներկայացուցչի հիմնախնդրի լուծման նման մոտեցումը, որը տեղ է գտել Հայաստանի Հանրապետության քրեադատավարական օրենսգրքում, պետք է գնահատել հաջողված, որովհետև հաջողվել է օրենսդրորեն մոտենալ յուրեւյալ արդարադատության հիմնախնդրի լուծմանը: Չէ՞ որ ըստ էության դրվել են անչափահասների նկատմամբ արդարադատության իրականացման հարցերում միասնական մոտեցում ցուցաբերելու հիմքերը, այսինքն՝ կանոնակարգվել է քրեական դատավարության մասնակցի վիճակը, որը կարող է ներկայացնել քրեական դատավարությունում ներգրավված ցանկացած անչափահասի իրավունքներն ու շահերը: Բացի այդ, լուծվել է նորմատիվ միջոցների տնտեսման խնդիրը, այսինքն՝ նվազագույն քանակի նորմերով լուծվել է օրինական ներկայացուցչի խնդիրը, որը կարող է ներկայացնել կասկածյալի, մեղադրյալի, տուժողի իրավունքներն ու շահերը:

Առանձնահատուկ պետք մշել, որ Հայաստանի Հանրապետության քրեադատավարական օրենսդրությունում բավականին հաջող է լուծված նաև անչափահասներին քրեական դատավարությունում ներկայացնելու հետ առնչվող մեկ այլ խնդիր. անչափահաս վկաների իրավունքներն ու օրինական շահերը ներկայացնելու խնդիրը: Ի տարբերություն Հայաստանի Հանրապետության՝ Ռուսաստանի Դաշնության քրեադատավարական օրենսդրությունը այդ խնդիրը մինչև վերջ չի լուծել, թեպետ և ՌԴ քր. դատ. օր.-ում վկայի օրինական ներկայացուցչի մասին հիշատակում կա:

Այսպես՝ ՌԴ քր. դատ. օր.-ի 191-րդ հոդվածի 1-ին մասում նախատեսված է. «Անչափահաս տուժողի կամ վկայի հարցաքն-

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ ԵՎ

ԴԱՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ

նության ժամանակ իրավունք ունի ներկա գտնվելու նրա օրինական ներկայացուցիչը»: Դրանից հետևում է, որ օրինական ներկայացուցիչ կարող է ունենալ ոչ միայն կասկածյալը, մեղադրյալը, տուժողը, այլև՝ վկան: Ընդ որում՝ ինչպես իրավացիորեն նշում է Ն. Ռ. Մուխոմոտովան՝ «անչափահաս վկայի օրինական ներկայացուցիչը իրականացնում է անչափահաս վկայի իրավունքներն ու օրինական շահերը ներկայացնելու գործառույթ»¹²: Սակայն անհրաժեշտ է նշել, որ օրենսդրորեն կարգավորված չէ անչափահաս վկայի օրինական ներկայացուցիչի իրավունքների շրջանակը, թեև միանգամայն հստակ է, որ այդ իրավունքները բխում են այն իրավունքներից, որոնցով օժտված է անչափահաս վկան, որին ներկայացնում է օրինական ներկայացուցիչը: Ցավոք, նման հետևություն կարելի է անել միայն օրինական ներկայացուցչին վերաբերող քրեադատավարական նորմերի վերլուծությունից. օրենքում անմիջական հղում չկա դրան:

ՀՀ քր. դատ. օր.-ում անչափահաս վկայի ներկայացուցչին նվիրված է մի ամբողջ հոդված, որտեղ մասնավորապես նախատեսված է. «14 տարին չլրացած վկայի օրինական ներկայացուցիչը, իսկ քրեական գործով վարույթն իրականացնող մարմնի թույլտվությամբ՝ նաև առավել բարձր տարիքի անչափահաս օրինական ներկայացուցիչն իրավունք ունի իմանալ ներկայացվող անձին քրեական վարույթն իրականացնող մարմին կանչելու մասին և մասնակցել քննչական կամ այլ դատավարական գործողությանը՝ ուղեկցելով նրան» (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի հոդված 87):

Նույնիսկ թռուցիկ համեմատելով անչափահաս վկայի օրինական ներկայացուցչի մասին ՌԴ քրեադատավարական օրենսդրությունում և ՀՀ քրեադատավարական օրենսդրությունում տեղ գտած դրույթները, ակնհայտորեն տեսանելի են ՀՀ քր. դատ.

օր.-ում անչափահաս վկայի օրինական ներկայացուցչի մասին դրույթի առավելությունները: Դա շնորհիվ այն բանի, որ Հայաստանի Հանրապետության քրեադատավարական օրենսդրությունում առաջին հերթին ընդլայնված է դատավարական գործողությունների շրջանակը, որոնց կարող է մասնակցել անչափահաս վկայի օրինական ներկայացուցիչը: Այսպես՝ դրանք ոչ միայն քննչական, այլև այլ դատավարական գործողություններ են, որոնք «քննչական» հասկացության շրջանակներից դուրս են: Այսինքն՝ օրինական ներկայացուցիչը կարող է մասնակցել ոչ միայն անչափահաս վկայի հարցաքննությանը, ինչպես նախատեսված է Ռուսաստանի Դաշնության քրեադատավարական օրենսդրությամբ, այլև ցանկացած այլ տեսակի դատավարական գործողությունների, որոնք կարող են իրականացվել անչափահաս վկայի նկատմամբ:

Կարծում ենք՝ դա ճիշտ մոտեցում է, բանի որ անչափահաս վկայի իրավունքներն ու օրինական շահերը կարող են ունահարվել ոչ միայն հարցաքննության ընթացքում, այլև ցանկացած այլ դատավարական գործողության ժամանակ, օրինակ, հարկադրաբար բերման ենթարկելիս: Ավելին, ուշագրավ է այն, որ օրինական ներկայացուցիչը օժտված է անչափահաս վկային հրավիրելու մասին տեղեկացված լինելու իրավունքով, ինչը հնարավորություն է ընձեռում ժամանակին միջոցներ ձեռնարկելու իր կողմից ներկայացվող անձի իրավունքները ու օրինական շահերը ոտնձգություններից կանխելու համար:

Հարկ է նշել նաև, որ Հայաստանի Հանրապետության քրեադատավարական օրենսդրությունում բավականին մանրակրկիտ ու հստակ շարադրված են անչափահաս վկայի օրինական ներկայացուցչի իրավունքները: Այսպես՝ ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 87-րդ հոդվածի 2-րդ մասում սահմանված է. «Մասնակցելով քննչական կամ այլ դատավարական գործողությանը՝ վկայի օրինական ներկայացուցիչն իրավունք ունի՝

1) հարուցել միջնորդություններ.

2) առարկել քրեական գործով վարույթն իրականացնող մարմինների գործողությունների դեմ և պահանջել իր առարկությունները մտցնել քննչական կամ այլ դատավարական գործողության արձանագրության մեջ.

3) առարկել դատական նիստը նախագահողի գործողությունների դեմ.

4) ծանոթանալ քննչական և այլ դատավարական գործողությունների արձանագրություններին, որոնց նա մասնակցել է մինչդատական վարույթի ընթացքում և դիտողություններ ներկայացնել արձանագրությունում գրառումների ճշտության և լրիվության կապակցությամբ, քննչական և այլ դատավարական գործողությանը մասնակցելու, դատարանի նիստին ներկա գտնվելու դեպքում պահանջել նշված գործողության կամ դատարանի նիստի արձա-

նագրության մեջ գրառումներ կատարել այն հանգամանքների մասին, որոնք, իր կարծիքով, պետք է նշվեն»:

Դրա շնորհիվ անչափահաս վկայի օրինական ներկայացուցիչը ձեռք է բերում իր կողմից ներկայացվող անձի իրավունքների ու շահերի պաշտպանության բավականին արդյունավետ միջոցներ: Օրինական ներկայացուցչի հստակորեն սահմանված կարգավիճակը հնարավորություն է տալիս նրան ավելի եռանդուն պաշտպանելու անչափահաս վկայի օրինական ներկայացուցչի իրավունքներն ու օրինական շահերը: Հայաստանի Հանրապետության քրեադատավարական օրենսդրությունում տեղ գտած այսպիսի մոտեցումը պետք է համարել առաջադիմական, որը առավելագույնս արտացոլում է ժողովրդավարական և մարդասիրական արժեքները:

¹ Տե՛ս **Мотовиловкер Я., Ширшов М.** Психический недостаток обвиняемого как условие обязательного участия защитника в уголовном судопроизводстве // Советская юстиция. М.: Юрид. лит., 1983, N 2, էջ 26; **Шимановский В.** Обязательное участие защитника на предварительном следствии // Социалистическая законность. М.: Известия, 1975, N 7, էջ 43-44; **Стецовский Ю.** Обязательное участие защитника в уголовном деле // Советская юстиция. М.: Юрид. лит., 1975, N 21, էջ 18-19; **Баранов А.М.** О моменте допуска и обязательном участии защитника в судебном производстве по УПК РФ // Законодательство и практика. Омск: Изд-во Ом. юрид. ин-та МВД России, 2002, N 1, էջ 16-17; **Кондрусов Э.В.** Защитник. Понятие, его процессуальное положение, допуск защитника к участию в деле, обязательное участие защитника // Российский судья. М.: Юрист, 2007, N 3, էջ 30-32 և ուրիշներ:

² Տե՛ս **Макаренко И.А.** Защитник как гарант соблюдения прав и законных интересов несовершеннолетнего обвиняемого // Закон и право. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2006, N 12, էջ 29-30; **Тетюев С.В.** К вопросу о защитнике несовершеннолетнего в уголовном судопроизводстве (анализ части 2 статьи 49 КПК

РФ) // Адвокатская практика. М.: Юрист, 2007, N 5, էջ 34-36; **Закирова М.Т.** Об обязательном участии защитника в судебном разбирательстве по делам несовершеннолетних // Актуальные проблемы международного ювенального права. Материалы Всероссийской научно-практической конференции, г. Волгоград, 15 марта 2006 г.. Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2006, էջ 69-72; **Асташенков В.Г.** К вопросу участия адвоката на предварительном следствии по делам несовершеннолетних // Доклады итоговой научной конференции юридических факультетов (декабрь 1970 г.). Томск: Изд-во Том. ун-та, 1971, էջ 170-173 և ուրիշներ:

³ **Тетюев С.В.** Защитник - обязательный участник производства по уголовным делам в отношении несовершеннолетних // Научные труды. Российская академия юридических наук. Выпуск 9. В 3 томах. Том 3. М.: Издательская группа «Юрист», 2009, էջ 1074:

⁴ **Горбач_ва Е.В.** Проблемы регулирования судопроизводства по делам несовершеннолетних в УПК РФ. // Материалы международной научно-практической конференции «Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации: год правоприменения и преподавания». М., 2004, էջ 307:

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ ԵՎ**ԴԱՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ**

- ⁵ Տե՛ս **Подольный Н.А.** Всегда ли в интересах доверителя, чтобы адвокат действовал в соответствии с его волей? // Адвокатская практика. М.: Юрист, 2004, N 3, էջ 16-18:
- ⁶ Տե՛ս **Ландо А.С.** О процессуальном положении законного представителя несовершеннолетнего обвиняемого: Сборник работ аспирантов и соискателей // Ученые записки: Сборник работ аспирантов и соискателей. Саратов: Изд-во Сарат. юрид. ин-та, 1970, Вып. 19: Ч. 2, էջ 254-261; **Тепляков П.П.** Развитие законодательства о законном представителе несовершеннолетнего обвиняемого в русском и советском уголовном процессе // Государство, право и демократия в условиях развитого социалистического общества. Тезисы докладов 2-ой научно-теоретической конференции аспирантов (2-4 февраля 1973 г.). М.: Изд-во ВЮЗИ, Изд-во МГУ, 1973, էջ 244-246; **Иванов А., Ландо А.** Законный представитель несовершеннолетнего подозреваемого // Социалистическая законность. М., 1973, N 3. էջ 47; և ուրիշներ:
- ⁷ Տե՛ս **Дикарев И.** Свидетельский иммунитет законных представителей несовершеннолетних // Уголовное право. М.: АНО «Юридические программы», 2009, N 1, էջ 76-80; **Назарчук А.Г.** Роль и участие законных представителей несовершеннолетних подозреваемых (обвиняемых) в уголовном процессе // Общество и право. Краснодар: Изд-во Краснодар. ун-та МВД России, 2009, N 2 (24), էջ 201-205; **Васильева О.М.** Процессуальные проблемы допуска законных представителей несовершеннолетних подозреваемых и обвиняемых к участию в уголовном судопроизводстве // Совершенствование деятельности по раскрытию и расследованию преступлений, совершенных несовершеннолетними. Сборник научных статей по материалам научно-практической конференции, 20 июня 2007 г.. Ижевск: ИФ НА МВД России, 2008, էջ 17-26 և ուրիշներ:
- ⁸ Տե՛ս **Дикарев И.** Значение и проблемы участия законного представителя несовершеннолетнего подозреваемого, обвиняемого в уголовном судопроизводстве // Уголовное право. М.: АНО «Юридические программы», 2007, N 5, էջ 76-78; **Бычкова К.Г.** Некоторые вопросы участия законных представителей несовершеннолетних подозреваемого и обвиняемого по уголовным делам // Обеспечение законности в российском уголовном судопроизводстве. Материалы Международной научно-практической конференции (Саранск, 7-8 декабря 2006 г.). Саранск: Мордов. кн. изд-во, 2006, էջ 100-104; և ուրիշներ:
- ⁹ Տե՛ս **Дорофеева В.Ю.** Процессуально-тактические особенности деятельности профессионального представителя несовершеннолетнего потерпевшего в российском уголовном судопроизводстве. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук - Воронеж, 2009, էջ 14:
- ¹⁰ Տե՛ս **Оплетаев В.С.** Некоторые вопросы о законных представителях несовершеннолетних свидетелей // Проблемы права. Международный правовой журнал. Челябинск, 2007, N 1, էջ 171-173; **Мухудинова Н.Р.** Адвокат свидетеля, законный представитель несовершеннолетнего свидетеля в российском уголовном судопроизводстве // Научные труды РАЮН. В 3-х томах. М.: Юрист, 2009, Вып. 9, Т. 3, էջ 990-992:
- ¹¹ Տե՛ս **Габдрахманов Ф.В.** Законный представитель несовершеннолетнего лица в уголовном судопроизводстве // Уголовный процесс. М.: Изд. Дом «Арбитражная практика», 2007, N 10, էջ 42-44; **Белокопытов А.К.** О возможности участия законных представителей несовершеннолетних на стадии возбуждения уголовного дела // Современные проблемы правотворчества и правоприменения. Сборник научных трудов. М., Иркутск: ГОУ ВПО РПА Минюста России, 2007, Вып. 4, էջ 139-142; և ուրիշներ:
- ¹² Տե՛ս **Мухудинова Н.Р.** Адвокат свидетеля, законный представитель несовершеннолетнего свидетеля в Российском уголовном судопроизводстве. // Научные труды. Российская академия юридических наук. Вып. 9. В 3 т. Т. 3. М., 2009, էջ 991:

PARTICIPATION OF DEFENDER AND LEGAL REPRESENTATIVE IN CRIMINAL PROCEDURE ON MINORS' CASES

Samvel DILBANDYAN

*Yerevan State University,
Head of Chair of Criminal
Procedure and Criminalistics
Candidate of juridical sciences,
Assistant Professor*

The article is dedicated to the defender's and the legal representative's participation in minors related cases during pretrial investigation.

Minors' vulnerability being argued by their age has become a reason for legislator to strengthen their procedural status to the great extent. Mandatory provision of defender-advocates to minors made it come true. Thus, there have been provided oppor-

tunity to not only liquidate unnecessary, yet probable bursts of minors, but also generate conditions for literate defense. .

Legal representative is also a participant of criminal procedure that guarantees the defense of minors' rights and legal interests. This guarantee is ensured due to the fact that the legal representative has unique and trustworthy relations with minor and can contribute to the realization of his/her rights and freedoms rather effectively. Therefore, legal representativeness shall be considered one of the elements of minors' rights and legal interests system in criminal procedure. It is the legal representative who makes the defense of minors real in criminal procedure and ensures equality of parties.